

تأثیر سرمایه اجتماعی بر توسعه اجتماعات محلی (مورد مطالعه: جامعه عشایری استان چهارمحال و بختیاری)

نوید غریب شاهی - کارشناسی ارشد، گروه ترویج، ارتباطات و توسعه روستایی، دانشکده کشاورزی، دانشگاه زنجان، زنجان، ایران.
محمد بادسار* - دانشیار، گروه ترویج، ارتباطات و توسعه روستایی، دانشکده کشاورزی، دانشگاه زنجان، زنجان، ایران.
شادعلی توحیدلو - استادیار، گروه ترویج، ارتباطات و توسعه روستایی، دانشکده کشاورزی، دانشگاه زنجان، زنجان، ایران.
مهدی قاسمی - استادیار، گروه ترویج، ارتباطات و توسعه روستایی، دانشکده کشاورزی، دانشگاه زنجان، زنجان، ایران.

تاریخ دریافت: ۱۱ اردیبهشت ۱۴۰۳

تاریخ پذیرش: ۱۴ مرداد ۱۴۰۳

چکیده

مقدمه: جوامع عشایری از جمله جوامعی هستند که به دلیل ویژگی‌های تاریخی، فرهنگی و اجتماعی خاص خود، به عنوان یک واحد اجتماعی متمایز و پویا شناخته می‌شوند. این جوامع با تاریخ و فرهنگ خود، به یکی از عناصر مهم و اساسی در فرهنگ ایرانی تبدیل شده‌اند و نقش مهمی در توسعه اجتماعی و اقتصادی منطقه و کشور دارند. امروزه، نکته مهمی که برای توسعه جوامع محلی باید مورد توجه قرار گیرد، نقش سرمایه اجتماعی است.

هدف پژوهش: این پژوهش با هدف تحلیل نقش سرمایه اجتماعی بر توسعه اجتماعات محلی در جامعه عشایری صورت پذیرفته است.

روش‌شناسی تحقیق: جامعه آماری این پژوهش، عشایر استان چهارمحال و بختیاری بودند، که تعداد ۲۶۴ نفر به عنوان نمونه آماری انتخاب گردید و به منظور افزایش دقت در نهایت تعداد ۳۰۰ نفر سرپرست خانوار عشایری مورد پرسشگری قرار گرفتند. پایایی پرسشنامه با استفاده از آزمون آلفای کرونباخ، بررسی (۰/۷۳) و تایید شد. داده‌های گردآوری شده با استفاده از نرم‌افزار SPSS و AMOS مورد تحلیل قرار گرفتند.

قلمرو جغرافیایی پژوهش: قلمروی جغرافیایی پژوهش حاضر، مناطق عشایری استان چهارمحال و بختیاری و به طور عمده در سطح ایل بختیاری می‌باشد.

یافته‌ها و بحث: بر اساس نتایج آزمون همبستگی، میان ویژگی‌های فردی، خانوادگی و اقتصادی پاسخگویان با برخی ابعاد مختلف توسعه اجتماع محلی جامعه عشایری همبستگی معنی‌داری وجود داشت. همچنین، مشخص گردید، در بین عوامل اجتماعی تعاملات، انسجام و همبستگی، مشارکت اجتماعی و اعتماد اجتماعی دارای تأثیر مثبت و معنی‌داری بر توسعه اجتماع محلی جامعه عشایری در استان چهارمحال و بختیاری بودند.

نتایج: بر اساس یافته‌ها می‌توان نتیجه گرفت که سرمایه اجتماعی با تقویت همکاری، بهره‌وری و تاب‌آوری، نقش مهمی در توسعه جوامع محلی استان چهارمحال و بختیاری ایفا می‌کند. این امر جامعه عشایری را قادر می‌سازد تا بهره‌برداری، توسعه اجتماعی و اقتصادی و زیرساخت‌ها را از طریق همکاری متقابل بر اساس ارزش‌ها و هنجارهای مشترک با تمرکز بر سرمایه اجتماعی از طریق اشکال مختلف اشتراک‌گذاری و مشارکت در جامعه، جوامع محلی می‌تواند توسعه و ظرفیت بلندمدت خود را تضمین کند.

کلیدواژه‌ها: جامعه عشایری؛ انسجام و همبستگی؛ مشارکت اجتماعی؛ توسعه اجتماعات محلی؛ چهارمحال و بختیاری.

مقدمه

جمعیت ایران از سه جامعه شهری، روستایی و عشایری تشکیل شده است. عشایر جمع کلمه عشیره است (عمید، ۱۳۶۴: ۱۴۳۷) و به اقوام کوچ‌نشینی اشاره می‌کند که از طریق دامداری امرار معاش می‌کنند. علاوه بر این، عشایر، به جمعیتی از مردم اشاره دارد که دارای ساختاری اجتماعی بر پایه روابط قومی و فامیلی هستند (علوی‌زاده و الفتی، ۱۳۹۷: ۱۸۱). زیست عشایری، یکی از الگوهای زیست جمعی در ایران و هم‌پیوند مستقیم و دائمی با زمین، گیاه و دام است (مهام، ۱۴۰۲: ۳۵). زندگی عشایری را می‌توان در سطوح مختلف اجتماعی این گونه تعریف نمود: "زندگی کوچ‌روی مبتنی بر سه اصل دام، مرتع و انسان" که در هر اجتماع محلی از جامعه عشایری کشور، این سه خصیصه، بر هم دیگر، نقش تعیین‌کننده‌ای به لحاظ توسعه‌یافتگی یا عدم توسعه دارند، به طوری که اقدامات توسعه‌ای انجام‌شده، سالیان اخیر در جوامع محلی عشایر حول این سه محور بوده است (صیدایی، ۱۳۷۷: ۱۰۱).

اجتماعات محلی بر توسعه و سطح توسعه‌یافتگی موثرند و توسعه، روشی برای پیشرفت و پایداری جوامع محلی است. اجتماع محلی، شبکه‌ای از اجتماعات مردمی با هویت، علایق و نظریه‌های مشترک در سطح محلی است که زمینه‌های شناخت، ایجاد فرصت و حمایت‌های دو سویه را برای تعامل متقابل فراهم می‌آورند (Barton et al., 2003: 21). اجتماع محلی می‌تواند با استفاده از نهادها و سازمان‌هایی که خود شکل داده است و با استفاده از کنش‌های جمعی ساکنان خود، نیازهای خود را رفع کند، محیط زندگی خود را بهبود بخشد و توسعه را شکل دهد (زردویی، ۱۳۹۸: ۳۱).

توسعه جامعه عشایری (که متشکل از واحدهای تشکیل‌دهنده سازمان اجتماعی عشایری است) با توسعه مناطق عشایری (که متشکل از منابع طبیعی کشور و محل کار، فعالیت و زندگی آنهاست) هم‌خوانی دارد. به عبارت دیگر، کاهش شاخص‌های توسعه‌ای "مناطق" عشایری با کاهش شاخص‌های توسعه‌ای "جامعه" و "سازمان اجتماعی" عشایری کشور همراه بود و برعکس. بنابراین، تعیین بهترین راهبرد توسعه پایدار برای مناطق عشایری ایران بر اساس حقوق جوامع محلی، قادر خواهد بود بهترین شرایط را برای مدیریت راهبردی این مناطق به منظور تدوین الگوی توسعه پایدار برای این مناطق ایجاد کند (Pakrah et al., 2020: 957).

توسعه محلی عشایر با در نظر گرفتن توسعه مبتنی بر مشارکت مردم، مورد هدف بوده که باید در تمام فرآیند توسعه لحاظ گردد. وضعیت فعلی جامعه عشایری گویای این واقعیت است که علیرغم اجرای مجموعه‌ای از اقدامات و سیاست‌ها (مانند اسکان، کوچ و رهم‌گردانی و غیره)، به طور عملی، نتایج چشم‌گیری در راستای توسعه اجتماعات محلی به معنای واقعی نداشته و این خلاء بین اجتماعات محلی عشایر وجود دارد (کیاوند، ۱۳۷۱: ۱۵۷). از مواردی که در توسعه محلی مورد تأکید قرار گرفته است، استقلال در توانایی تصمیم‌گیری جوامع محلی، دموکراسی مستقیم و خودکفایی اقتصادی در عین وابستگی اقتصادی است. در این نگرش، دولت‌ها با توانمندسازی برخی سازمان‌های غیردولتی مردم‌محور و نهادهای غیردولتی، آنها را مسئول پیشبرد توسعه در زمینه‌های مختلف محلی و منطقه‌ای می‌کنند، چرا که از دیگر محورهای توسعه محلی، تعامل با مردم محلی بر اساس پویایی متقابل و توانمند کردن آنها است (Seyfang & Smith, 2007: 587).

مورد دیگر که بر توسعه محلی تأثیرگذار می‌باشد، سرمایه اجتماعی است. سرمایه اجتماعی به عنوان یک عنصر کلیدی در حل معضلات کنش جمعی با تأکید بر عقلانیت و مزایای همکاری تلقی می‌شود (Azis et al., 2022: 26). سرمایه اجتماعی به عنوان یک مفهوم نظری، چندوجهی است و محققان درباره نقش آن در تقویت روابط اجتماعی برای منافع اقتصادی و اجتماعی بحث می‌کنند (Schneider, 2015: 110). این مفهوم برای درک شبکه‌های اجتماعی غیررسمی و جامعه‌پذیری بر اساس منافع شخصی و جمعی بسیار مهم است (Millán, 2015: 260). با این حال، انتقاداتی در مورد ناهماهنگی‌ها و ابهامات نظری آن وجود دارد که از سنت‌های نظری مختلف مانند بوردیو، کلمن و پاتنام ناشی می‌شود (Fialho et al., 2023: 8).

سرمایه اجتماعی به مجموعه منابعی اطلاق می‌شود که از ساخت روابط و محتوای روابط با ابعادی همچون تشکیلات، ارتباطات و شناخت پدید می‌آید (Nahapiet & Ghoshal, 1998: 242) و این یک سرمایه راهبردی است (Yen et al., 2015: 215) که به وسیله آن، فعالیت‌های گروهی پایه‌گذاری می‌شود (Weerakoon et al., 2019: 148). این فعالیت‌ها و روابط مانند تعلقات مکانی، وابستگی‌های اجتماعی و برخی خصوصیات مشارکت جمعی را در ارتباطات و توسعه اجتماع ممکن می‌سازد (Prayitno et al., 2014: 544). وجود سرمایه اجتماعی، مقدمه و پیش‌نیاز تشکیل یک نهاد یا اجتماع مردمی قلمداد می‌شود. به عبارت دیگر، تأکید تنها بر نیازها و کاستی‌های یک اجتماع، منجر به شکل‌گیری نهادی داوطلب نمی‌شود، بلکه مستلزم توجه به دارایی‌ها و ظرفیت‌های کنش جمعی است.

ممکن است، افراد یک اجتماع بر مبنای نداشته‌هایشان گرد هم جمع شوند، اما ناگزیر اقدامی نخواهند کرد؛ عمل جمعی تنها زمانی حادث می‌شود که افراد بتوانند برای تأمین نیازمندی‌های خود، دارایی‌ها و توانایی‌هایشان را بسیج کنند (نعیمی و همکاران، ۱۳۹۷: ۵۲۵). چنین

نگرشی در زمینه توسعه اجتماع محلی با عنوان رویکرد دارایی‌مبنا شناخته می‌شود. این رویکرد در نقد برنامه‌های نیاز-مبنا مطرح شد. در رویکرد دارایی‌مبنا، همه دارایی‌های اجتماع محلی، اساس توسعه را شکل می‌دهد، در حالیکه در رویکرد نیاز-مبنا، هدف توسعه، انجام نیازهای اجتماع محلی است (عارفی و تولایی، ۱۳۸۰: ۲۳).

در بررسی رویکردهای توسعه اجتماع محلی، دو گرایش "مکان‌گرا" و "مردم‌گرا" را نیز می‌توان مشاهده کرد. در رویکرد نیاز-مبنا شکاف آشکاری میان نیازها و اهداف مکانی با نیازها و اهداف مردمی وجود دارد، اما در رویکرد دارایی‌مبنا، این شکاف، کم‌تر است و تلاش می‌شود که هم به سرمایه اجتماعی و هم به سرمایه ساختاری توجه شود (ذکایی و روشنفکر، ۱۳۸۴: ۴). شکل‌گیری سرمایه اجتماعی بر سود حاصل از همکاری بین افراد و گروه‌ها در جوامع محلی متمرکز است. در این نوع از توسعه، به علت مشارکت مردم و ساکنین محلی، روابط، تعاملات و اعتماد اجتماعی افزایش می‌یابد و با تداوم آن، این تعاملات، در قالب نهادها و سازمان‌های اجتماع محلی ظهور پیدا می‌کنند. در واقع، مردم، هنگامی به مطرح کردن مشکل موجود و برجسته ساختن و ارائه یک راه‌حل ممکن برای یک مسئله اجتماعی اقدام می‌کنند (فعالیت‌های مستقیم بدون خشونت) که از طریق نهادهای سنتی محلی، مانند دولت‌ها، نهادهای مذهبی و یا اتحادیه‌ها، به آن مشکل رسیدگی نشده باشد (عباس‌زاده و همکاران، ۱۳۹۱: ۱۴۷). در توسعه اجتماع‌محور، به جای اتکا بر دولت‌های مرکزی، به جوامع محلی تکیه می‌شود و بازیگران اصلی را مردم، نهادها و سازمان‌های غیردولتی، مؤسسات مالی محلی تشکیل می‌دهند (Mathie & Cunningham, 2003: 476). در توسعه اجتماعات محلی جامعه‌عشایری، گروه‌های مختلفی (از کنش‌گران درونی گرفته تا کنش‌گران بیرونی) دخیل هستند که مهم‌ترین این کنش‌گران، خود عشایر می‌باشند.

سرمایه اجتماعی از مولفه‌هایی چون اعتماد اجتماعی، مشارکت اجتماعی و تعاملات اجتماعی تشکیل شده است که هر یک بر توسعه اجتماعات محلی تأثیرگذار می‌باشند. اعتماد اجتماعی، به نوعی، اتکا و توانمندی اعضای جامعه برای اعتماد به یکدیگر و داشتن همکاری با هم است. این عامل، ارتباطات و روابط اجتماعی را تقویت می‌کند و زمینه‌ای را برای تعاون و توسعه اجتماعی فراهم می‌کند. برای نمونه، نتایج مطالعاتی در بستر روانشناسی اجتماعی، به تأثیر اعتماد اجتماعی بر تقویت روابط اجتماعی در جوامع محلی اشاره کرده است (Skocpol, 2003: 11). مشارکت اجتماعی به میزان و نوع فعالیت افراد در جامعه اشاره دارد. این فعالیت‌ها ممکن است شامل مشارکت در سازمان‌ها و ارگان‌های محلی، مشارکت در تصمیم‌گیری‌های جامعه و داوطلبانه در فعالیت‌های عمومی باشد. مشارکت فعال اعضای جامعه در فرایندهای تصمیم‌گیری محلی، منجر به توسعه پایدار اجتماعی می‌شود. اعضای جامعه باید در تصمیم‌گیری‌های مربوط به زندگی روزمره و توسعه منطقه خود مشارکت داشته باشند. بررسی‌ها نشان می‌دهد که مشارکت مؤثر اجتماعی افراد منجر به بهبود فرآیند تصمیم‌گیری، ارتقاء حقوق بشر، توانمندسازی جمعیت و ایجاد روابط دموکراتیک بین اعضای جامعه و همبستگی در جوامع محلی می‌شود (Narayan, 2002: 29). در نهایت، اثرگذاری تعامل اجتماعی، مورد بحث است؛ ارتباطات مثبت و تعاملات میان اعضای جامعه محلی، ایجاد اعتماد و همبستگی را تقویت می‌کند. تعاملات مثبت میان افراد و گروه‌ها به ایجاد تعاون، همکاری و توسعه متقابل کمک می‌کند (Putnam, 2000: 67).

در حوزه‌عشایری، پژوهش‌های پیشین نشان داده است که افزایش سرمایه اجتماعی در جوامع عشایری می‌تواند به بهبود شرایط اقتصادی و اجتماعی افراد کمک کند و از پایداری جامعه حمایت نماید. طبق یافته‌های خاکپور و همکاران (۱۴۰۲)، چارچوب سرمایه معیشتی (با پنج نوع سرمایه طبیعی، انسانی، اجتماعی، مالی و فیزیکی) در جامعه‌عشایری بر یک رویکرد مردم‌محور (اجتماع‌محور) استوار است و مهمترین شاخصه آن در سرمایه اجتماعی، روابط و انسجام اجتماعی می‌باشد. در مطالعه نعیم‌آبادی و سلیمی‌سبحان (۱۴۰۰) مشخص گردید، مولفه‌های سرمایه اجتماعی بر تقویت تاب‌آوری خانوارهای عشایری تأثیرگذار است. همچنان‌که مطالعه سرمایه اجتماعی و امنیت اجتماعی بیان می‌کند که سرمایه اجتماعی به صورت مستقیم بر امنیت اجتماعی جامعه تأثیرگذار است (لطفی و همکاران، ۱۳۹۷: ۳۳۰). وجود سرمایه اجتماعی مطلوب می‌تواند بر جنبه‌های مختلف زندگی عشایر، که یکی از آنها کیفیت زندگی است تأثیر بگذارد (سنایی‌مقدم و محمدی‌یگانه، ۱۳۹۶: ۳۵۶). از طرف دیگر، با مطالعه اثرات سرمایه اجتماعی جوامع محلی بر ظرفیت واکنش به بلایا در سئول کره جنوبی، به این نتیجه رسیده‌اند که سرمایه اجتماعی نقش مهمی در پیشگیری و مدیریت بلایا در سطح محلی دارد و همچنین جوامع محلی، واکنش سریع‌تری نسبت پاسخگویی به بلایا دارد (Choo & Yoon, 2022: 2). با این مطالعات درمی‌یابیم که مشارکت جوامع محلی به توسعه آنها کمک می‌کند (Benites-Lazaro & Mello-Théry, 2019: 255).

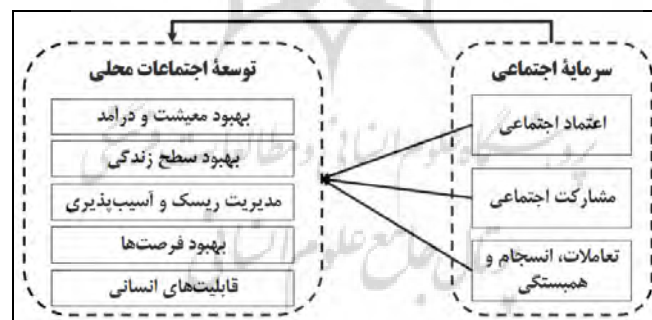
¹ - Community Based Development (CBD)

در پیشینه، تأکید بر اثرات مثبت سرمایه اجتماعی در جوامع عشایری و نقش آن در بهبود شرایط اقتصادی و اجتماعی افراد، تقویت تاب‌آوری خانوارها، و افزایش امنیت اجتماعی مشاهده می‌شود. همچنین، مطالعات انجام‌شده در زمینه نقش سرمایه اجتماعی در مدیریت بلایا نشان‌دهنده اهمیت آن در واکنش‌های سریع و مؤثر جوامع محلی است. تحقیق حاضر با تمرکز خاص بر جوامع عشایر بختیاری، به بررسی بسترهای فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی خاص این منطقه می‌پردازد. این تحقیق نه تنها به تحلیل تأثیر سرمایه اجتماعی بر جنبه‌های مختلف زندگی عشایر بختیاری می‌پردازد، بلکه به بررسی چالش‌ها و فرصت‌های خاص این جامعه در راستای تقویت سرمایه اجتماعی و تأثیر آن بر توسعه پایدار نیز توجه می‌کند.

جوامع عشایری استان چهارمحال و بختیاری با توجه به ساختار اجتماعی خاص و نقش مهمی که در اقتصاد و فرهنگ منطقه دارند، نمونه‌های ارزشمندی برای مطالعه سرمایه اجتماعی و تأثیرات آن بر توسعه محلی هستند. پژوهش‌های اخیر نشان می‌دهند که سرمایه اجتماعی، می‌تواند به طور مستقیم و غیرمستقیم بر توسعه اقتصادی، بهبود رفاه اجتماعی و افزایش انسجام اجتماعی در جوامع محلی تأثیر بگذارد (Fukuyama, 2018: 13). این اثرات، به ویژه در جوامعی که دارای ساختارهای اجتماعی منسجم و فرهنگی غنی مانند جوامع عشایری هستند، بسیار بارز است. در چنین جوامعی، اعتماد متقابل، هنجارهای مشترک و شبکه‌های اجتماعی قوی می‌تواند به بهبود کیفیت زندگی، افزایش فرصت‌های اقتصادی و تقویت هویت فرهنگی کمک نماید (Bourdieu, 2011: 949).

در استان چهارمحال و بختیاری، جوامع عشایری با چالش‌ها و فرصت‌های منحصربه‌فردی روبرو هستند. این جوامع به دلیل موقعیت جغرافیایی و الگوهای زیستی خاص خود، نیازمند راهکارهای ویژه‌ای برای توسعه هستند. سرمایه اجتماعی می‌تواند به عنوان یک ابزار مؤثر در این زمینه عمل کند، زیرا با تقویت شبکه‌های اجتماعی و افزایش اعتماد عمومی، می‌تواند به بهبود همکاری‌ها و هماهنگی‌های محلی منجر شود (Coleman, 1994: 104). مطالعات اخیر نیز نشان داده‌اند که تقویت سرمایه اجتماعی در جوامع عشایری می‌تواند به افزایش مشارکت اجتماعی، بهبود خدمات عمومی و ایجاد فرصت‌های جدید اقتصادی کمک کند (Narayan & Pritchett, 1999: 873).

سرمایه اجتماعی نه تنها به توسعه اقتصادی بلکه به توسعه اجتماعی و فرهنگی نیز کمک می‌کند، که برای پایداری و توسعه همه‌جانبه جوامع عشایری حیاتی است. سرمایه اجتماعی برای جوامع محلی، مهم‌ترین نوع سرمایه در جهت توسعه محسوب می‌شود. با توجه به این موارد، پژوهش حاضر به تحلیل نقش سرمایه اجتماعی در توسعه اجتماعات محلی جامعه عشایری استان چهارمحال و بختیاری می‌پردازد. هدف این پژوهش بررسی اثرات سرمایه اجتماعی بر توسعه اجتماعات محلی در این جوامع است (شکل ۱) و تلاش می‌کند تا راهکارهایی عملی برای تقویت سرمایه اجتماعی و بهره‌برداری از آن در جهت توسعه ارائه دهد.

شکل ۱. مدل مفهومی پژوهش

روش پژوهش

پژوهش حاضر به لحاظ هدف، از نوع پژوهش‌های کاربردی، از نظر میزان کنترل متغیرها از نوع غیرآزمایشی و از لحاظ نحوه تحلیل اطلاعات از نوع مطالعات توصیفی-همبستگی و از لحاظ نوع جمع‌آوری داده‌ها از نوع میدانی می‌باشد. این پژوهش از نظر مکانی در نقاط عشایری استان چهارمحال و بختیاری و در بازه زمانی مهرماه (۱۴۰۱) تا شهریور (۱۴۰۲) انجام گرفته است. جامعه آماری این پژوهش را خانوارهای عشایر استان چهارمحال و بختیاری تشکیل داده که بر اساس نتایج ثبتی مبنایی عشایر کوچنده کشور سال (۱۴۰۰) تعداد (۲۵,۱۱۰) خانوار و (۱۲۴,۱۷۳) نفر جمعیت عشایر استان چهارمحال و بختیاری می‌باشد. حجم نمونه با استفاده از فرمول کوکران و با درجه اطمینان یا دقت احتمالی مطلوب ۶٪ برابر با ۲۶۴ نفر را شامل می‌گردد، که به منظور افزایش دقت در حجم نمونه مشخص شده، ۳۰۰ نفر سرپرست خانوار

عشایری در نظر گرفته شد. در این پژوهش از روش نمونه‌گیری چندمرحله‌ای استفاده شد. برای این منظور در مرحله اول با توجه به پراکندگی عشایر در ۸۵٪ از گستره جغرافیایی استان چهارمحال و بختیاری از میان عشایر مناطق مختلف شهرستان‌های استان چهارمحال و بختیاری به صورت تصادفی انتخاب شدند.

ابزار اندازه‌گیری پژوهش، پرسشنامه بوده است. این پرسشنامه بر اساس مولفه‌های متغیرهای پژوهش (سرمایه اجتماعی به عنوان متغیر مستقل؛ تعاملات، انسجام و همبستگی؛ مشارکت اجتماعی و اعتماد اجتماعی، و توسعه اجتماعات محلی به عنوان متغیر وابسته؛ بهبود سطح زندگی؛ مدیریت ریسک و آسیب‌پذیری؛ بهبود معیشت و درآمد؛ بهبود فرصت‌ها و قابلیت‌های انسانی) طراحی شده است (جدول ۲). روایی پرسشنامه به صورت صوری توسط بررسی اساتید تایید شده است. تحلیل داده‌ها از طریق آزمون استنباطی (همبستگی پیرسون و رگرسیون چندگانه) از طریق نرم‌افزار SPSS23 و مدلسازی معادلات ساختاری با استفاده از نرم‌افزار AMOS23 انجام شده است.

جدول ۱. گویه‌های پرسشنامه

مقیاس	مؤلفه	گویه‌ها
تلفظ ۵ سطحی از خیلی کم (۱) تا خیلی زیاد (۵)	تعاملات، انسجام و همبستگی	میزان ارتباط خوب با خویشاوندان و فامیل
		میزان ارتباط صمیمی و نزدیک شما با اهالی منطقه
		وجود افرادی در محل زندگی که می‌توانید با آن‌ها درد و دل کنید و شما را درک کنند
		چه تعداد افرادی در منطقه عشایری شما وجود دارند که در صورت نیاز و برای حل مشکلات (اعم از فکری یا مالی) می‌توانید روی آن‌ها حساب کنید؟
		تا چه میزان اهالی استقرارگاه عشایری افراد غریبه را به راحتی در جمع خود خواهند پذیرفت؟
		میزان احساس ارزشمند بودن شما در محل زندگی
		میزان احساس رضایت شما از حضور در جامعه محلی/عشایری
		چقدر سعی می‌کنید مسایل و مشکلات را از طریق گفت‌وگو و ریش‌سفیدی حل کنید تا اینکه به مراجع رسمی (دادسرا و ...) مراجعه کنید
		میزان کمک مردم این منطقه عشایری در گرفتاری‌ها (تنگدستی، بیماری و...) به همدیگر
		میزان اختلاف و درگیری جدی (قومی، ملتی و...) بین مردم این منطقه
تلفظ ۵ سطحی از خیلی کم (۱) تا خیلی زیاد (۵)	مشارکت اجتماعی	میزان احساس صمیمیت و یکرنگی بین مردم منطقه
		میزان تفاوت بین مردم این منطقه عشایری به لحاظ اقتصادی (ثروت و معیشت)
		میزان تفاوت بین مردم منطقه عشایری به لحاظ فرهنگی (سبک زندگی) و اجتماعی (شان و جایگاه خانوادگی)
		میزان مشارکت در مراسمات محلی (چشم‌ها، عزاداری‌ها و...)
		میزان مشارکت در انتخابات‌های برگزار شده (شورا، مجلس، ریاست جمهوری و...)
		چقدر سعی می‌کنید با دادن پیشنهاد و ارائه نظرات خود به مسئولان محلی به پیشبرد امور استقرارگاه خود کمک کنید؟ (مشارکت فکری).
		چقدر در صورت نیاز و توان، حاضر هستید به لحاظ اقتصادی (دادن پول، زمین و ...) به پیشبرد امور عمومی استقرارگاه خود کمک کنید؟ (خودیاری).
		چقدر همواره از طریق مراجعه حضوری یا مکاتبه، پیگیر رفع مشکلات استقرارگاه خود هستیم
		میزان مشارکت و همکاری فعال مردم این منطقه در تشکلهای محلی (تعاونی، صندوق اعتباری، هیأت مذهبی و...)
		تا چه اندازه مردم منطقه نسبت به یکدیگر اعتماد دارند؟
تلفظ ۵ سطحی از خیلی کم (۱) تا خیلی زیاد (۵)	توسعه زندگی	تا چه اندازه به سرگروه عشایری اعتماد دارید؟
		تا چه اندازه به مدیران شرکت تعاونی عشایری اعتماد دارید؟
		مردم منطقه چقدر به دستگاه‌های دولتی (جهاد کشاورزی، منابع طبیعی، محیط زیست و...) اعتماد دارند؟
		تا چه اندازه به به اعضای خانواده اعتماد دارید؟
		تا چه اندازه به اقوام و خویشاوندان، دوستان اعتماد دارید؟
		به نظر شما تا چه حد روابط عشایر بر پایه صداقت و راستی است؟
		احساس شادابی و تندرستی می‌کنم
		من روابط خوبی در درون خانواده‌ام دارم
		من با دوستان و خویشاوندانم ارتباطات خوبی دارم

من احساس می‌کنم که زندگی‌ام هدفمند است	مدیریت ریسک و آسیب‌پذیری
من احساس می‌کنم امکانات زندگی برایم فراهم است	
من احساس آزادی در انتخاب شیوه زندگی‌ام دارم	
من از انجام فعالیت‌های روزمره‌ام احساس رضایت می‌کنم	
من قدرت ریسک برای دریافت وام و بازپرداخت آن را دارم	
من قادر به مهار و کنترل استرس‌های زندگی‌ام هستم	تأمین معیشت و درآمد
من امکان تصمیم‌گیری در شرایط سخت را دارم	
من قدرت ریسک فعالیت‌های ریسک‌پذیر را دارم	
من قدرت مدیریت خود و خانواده‌ام را در شرایط بحرانی دارم	
من مشکلات مالی خاصی در زندگی خود ندارم	
من دسترسی لازم به منابع (زمین، ماشین آلات، دام و غیره) را دارم	تأمین فرصت‌ها
من در تهیه مایحتاج زندگی با مشکل خاصی مواجه نیستم	
من در طول ماه تغذیه مناسب و دسترسی به غذا را دارم	
انجام فعالیت‌های متنوع معیشت (کشاورزی و غیر کشاورزی) برایم فراهم است	
من امکان تولید محصولات زراعی و باغی را دارم	
من قدرت تجاری‌سازی/برندسازی محصولات دامی و لبنی را دارم	تأمین نیازهای انسان
من می‌توانم به راحتی در امور کشاورزی فعالیت داشته باشم	
من این فرصت و امکان را دارم که محصولات کشاورزی را فراوری کنم	
من به راحتی توانایی ایجاد یک کسب و کار را دارم	
فرصت ادامه تحصیل برای من و اعضای خانواده‌ام فراهم است	
آگاهی من در ارتباط با مهارت‌های اقتصادی بالا است	
من می‌توانم کارهای اداری منزل را به نحو احسن انجام دهم	
من توانایی آموزش به دیگران را دارم	
من قدرت شرکت در فعالیت‌های سیاسی را دارم	
من توانایی مدیریت برنامه‌های زندگی (خرید، فروش و غیره) را دارم	

منبع: نگارندگان (۱۴۰۳)

قلمرو جغرافیایی پژوهش

قلمروی جغرافیایی پژوهش حاضر، مناطق عشایری استان چهارمحال و بختیاری و به طور عمده در سطح ایل بختیاری می‌باشد. ایل بختیاری یا لُر بزرگ، از مهمترین ایلات کوچ‌رو ایران کنونی است. سرزمین آنها در شمال استان کهگیلویه یعنی در زاگرس مرکزی، میان اصفهان، چهارمحال و بختیاری و خوزستان قرار گرفته است. جمعیت عشایر استان چهارمحال و بختیاری بر اساس آخرین سرشماری در سال ۱۴۰۰ در دوره ییلاقی معادل ۲۵,۱۱۰ خانوار با جمعیتی به تعداد ۱۲۴,۱۷۳ نفر و در دوره قشلاقی معادل ۵,۲۵۷ خانوار و جمعیتی به تعداد ۲۲,۰۹۱ نفر می‌باشد که در شهرستان‌های اردل، بروجن، شهرکرد، فارس، کوهرنگ، کیار، لردگان، خامنیرزا، فلارد (شهرستان‌های تازه تاسیس) پراکنده می‌باشند (مرکز آمار ایران، ۱۴۰۰).

ساختار اجتماعات محلی عشایر بر پایه نظم اجتماعی قومی، مراتع مشترک و آگاهی تمام افراد به عضویت خود در ایل شکل می‌گیرد. اجتماعات محلی عشایر چهارمحال و بختیاری، تابع تقسیمات سیاسی و قومی می‌باشد که در شهرستان‌های عشایرنشین این استان سکونت دارند. مناسبت‌های طایفه‌ای و محیطی نقش اساسی در تشکیل کانون‌ها به عنوان یک واحد از جامعه محلی دارند. انتخاب سکونتگاه‌ها، تابع مالکیت عرفی-قومی مراتع است. کانون‌ها یا استقرارگاه‌های عشایر شامل چند مال می‌شود و هر مال با انتخاب سرمال که در برگیرنده چند خانوار است یک اجتماع عشایری بزرگتر از خانواده را تشکیل می‌دهد. همچنین، چند مال، با در کنار هم قرار گرفتن در مناسبتات جغرافیای قومی، کانون عشایری را تشکیل می‌دهند (شفیق، ۱۳۷۰). باید توجه داشت که توسعه اجتماع محلی، یک حوزه مطالعاتی میان‌رشته‌ای است که افزون بر قلمرو طبیعی یک جامعه/اجتماع محلی، جنبه‌های اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی، سیاسی و زیست‌محیطی را نیز در برمی‌گیرد. پس می‌توان گفت توسعه اجتماعی محلی، همه جنبه‌های یک اجتماع را شامل می‌شود (Barth et al., 2015).

یافته‌ها و بحث

بررسی‌های جمعیت‌شناختی از نمونه آماری، نشان داد، فاصله محل سکونت بیشتر پاسخگویان تا مرکز دهستان کمتر از ۱۰ کیلومتر (۶۵ نفر - ۲۱/۷ درصد) بود و کمترین تعداد پاسخگویان (۸/۷ درصد) در فاصله بالای ۵۰ کیلومتر تا مرکز دهستان محل سکونت زندگی می‌کردند. از نظر سنی، میانگین سنی پاسخگویان ۴۶/۰۴ سال بود. توزیع سنی پاسخگویان بین کمینه ۲۱ سال و بیشینه ۷۸ سال قرار داشت و اکثریت پاسخگویان بین سنین ۴۰-۵۰ (۳۵ درصد) و کمترین تعداد پاسخگویان در گروه سنی بین ۲۰-۳۰ سال (۳ درصد) قرار داشتند. از نظر بُعد خانوار، خانوارهای پنج‌نفره با ۲۴/۳ درصد بیش‌ترین فراوانی و خانوارهای ۱۰ و بیشتر از ۱۰ نفره با ۴ درصد کمترین فراوانی را داشتند. همچنین، خانواده‌های دارای یک پسر با ۲۸/۳ درصد بیشترین فراوانی و خانواده‌های دارای نه پسر با ۰/۳ درصد کمترین فراوانی را داشتند. به‌علاوه، خانواده‌های دارای دو دختر با ۳۱/۷ درصد بیشترین فراوانی و خانواده‌های دارای ۷ دختر با ۰/۷ درصد کمترین فراوانی را دارند. از نظر شاخص تعداد افراد شاغل خانوار، نتایج بدست آمده نشان داد که در ۷۴/۷ درصد از خانوارهای عشایری (۲۲۴ خانوار - بیشترین فراوانی) تعداد افراد شاغل یک نفر و در یک درصد از خانوار عشایری (۳ خانوار - کمترین فراوانی) تعداد افراد شاغل چهار نفر بودند. همچنین، توزیع پاسخگویان بر حسب قومیت، نشان داد که قومیت لر با ۹۶/۷ درصد بیش‌ترین فراوانی و قومیت فارس با ۰/۷ درصد کمترین فراوانی را شامل می‌شوند. بررسی شاخص میزان تحصیلات در نمونه آماری نشان داد که بیش‌ترین فراوانی مربوط به افرادی است که دارای سطح سواد ابتدایی با فراوانی ۱۵۲ نفر (۵۰/۶۶ درصد) و کم‌ترین فراوانی مربوط به افرادی است که دارای سطح متوسطه زیردیپلم با فراوانی ۱۹ نفر (۶/۳ درصد) می‌باشند. از نظر شاخص میانگین درآمد سالانه خانوار، بیشترین فراوانی، مربوط به گروه درآمدی بالای ۱۰۰ میلیون تومان (۷۱ خانوار - ۲۷/۳ درصد) می‌باشد. همچنین کمترین فراوانی درآمد سالانه مربوط به گروه درآمدی زیر ۲۰ میلیون تومان (۶۶ خانوار - ۲۲ درصد) می‌باشد. میانگین درآمد سالانه ۷۹/۳۱ میلیون تومان، کمترین میزان درآمد صفر میلیون و بیشترین میزان درآمد سالانه ۵۰۰ میلیون تومان بوده است.

به منظور بررسی رابطه میان ویژگی‌های فردی-خانوادگی و اقتصادی پاسخگویان با ابعاد مختلف توسعه اجتماع محلی جامعه عشایری در استان چهارمحال و بختیاری، از آزمون همبستگی پیرسون استفاده گردید (جدول ۲).

جدول ۲. همبستگی پیرسون بین ویژگی‌های فردی-خانوادگی و اقتصادی با مولفه‌های توسعه اجتماع محلی جامعه عشایری

مؤلفه‌های توسعه اجتماع محلی	فاصله تا مرکز دهستان یا شهر	سن	بُعد خانوار	تعداد افراد شاغل در خانوار	متوسط درآمد سالانه خانوار
بهبود سطح زندگی	** - ۰/۲۶۸	۰/۰۸۱	۰/۰۸۲	۰/۰۵۹	* ۰/۱۲۳
مدیریت ریسک و آسیب‌پذیری	** - ۰/۱۷۹	* - ۰/۱۵۲	۰/۰۰۶	۰/۰۴۱	* ۰/۱۴۴
بهبود معیشت و درآمد	* - ۰/۱۲۲	- ۰/۱۰۳	- ۰/۰۶۷	* ۰/۱۳۰	* ۰/۱۴۷
بهبود فرصت‌ها	* - ۰/۱۳۱	* - ۰/۱۳۰	- ۰/۰۹۳	* - ۰/۱۳۵	۰/۰۶۴
قابلیت‌های انسانی	* - ۰/۱۳۴	** - ۰/۲۶۲	- ۰/۱۱۱	- ۰/۰۸۴	** ۰/۰۲۲۰

* و ** به ترتیب معنی‌داری همبستگی در سطح ۰/۰۵ و ۰/۰۱

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۳

یافته‌ها نشان می‌دهد که همبستگی منفی و معنی‌داری میان فاصله محل زندگی پاسخگویان تا مرکز دهستان یا شهر با همه ابعاد توسعه اجتماع محلی جامعه عشایری در استان چهارمحال و بختیاری شامل: بهبود سطح زندگی ($r = -0/268$)؛ مدیریت ریسک و آسیب‌پذیری ($r = -0/179$)؛ بهبود معیشت و درآمد ($r = -0/122$)؛ بهبود فرصت‌ها ($r = -0/131$)؛ قابلیت‌های انسانی ($r = -0/134$)، وجود دارد. به عبارت دیگر، هر اندازه، فاصله میان محل زندگی پاسخگویان با مرکز دهستان یا شهر بیشتر باشد، دیدگاه آنها نسبت به توسعه جامعه محلی پایین‌تر بوده است. این مهم می‌تواند نشان‌دهنده این نکته باشد که دوری از مرکز از دیدگاه جوامع محلی می‌تواند منجر به ایجاد احساس یا واقعیت عدم توسعه و برخورداری بیشتر و محرومیت نسبت به مناطق نزدیک‌تر به مرکز باشد.

همچنین یافته‌های دیگر نشان داد که میان سن پاسخگویان با ابعاد توسعه اجتماع محلی جامعه عشایری در استان چهارمحال و بختیاری شامل: مدیریت ریسک و آسیب‌پذیری ($r = -0/152$)؛ بهبود معیشت و درآمد ($r = -0/103$)؛ بهبود فرصت‌ها ($r = -0/130$)؛ قابلیت‌های انسانی ($r = -0/262$)، به جز مولفه بهبود سطح زندگی، همبستگی منفی و معنی‌داری وجود دارد. به عبارت دیگر، پاسخگویان با سن پایین‌تر، ارزیابی

بهتری از توسعه اجتماع محلی جامعه عشایری نسبت به افراد مسن‌تر دارند. در حالی که همبستگی معنی‌داری میان سن پاسخگویان با بهبود سطح زندگی ($r=0/081$) وجود ندارد.

یافته‌ها همچنین نشان داد که همبستگی معنی‌داری میان بعد خانوار پاسخگویان با ابعاد مختلف توسعه اجتماع محلی جامعه عشایری در استان چهارمحال و بختیاری وجود ندارد. در رابطه با همبستگی میان تعداد افراد شاغل در خانوار با ابعاد مختلف توسعه اجتماع محلی جامعه عشایری یافته‌ها نشان داد که تنها میان بعد بهبود معیشت و درآمد ($r=0/130$) با تعداد افراد شاغل در خانوار همبستگی مثبت و معنی‌داری در سطح ۹۵ درصد اطمینان وجود دارد. در حالی که میان تعداد افراد شاغل در خانوار با بعد بهبود فرصت‌ها ($r=-0/135$) همبستگی منفی و معنی‌داری وجود دارد. به عبارتی، این نتیجه شاید نشان‌دهنده این نکته باشد که هر چند تعداد بیشتر افراد شاغل در خانواده می‌تواند درآمد و معیشت بیشتری به همراه داشته باشد، اما از طرف دیگر، ضرورت توجه به ایجاد فرصت‌های بیشتر شغلی نگرانی‌های شغلی بیشتری را ایجاد کند. علاوه بر این‌ها، یافته‌های آزمون همبستگی نشان داد که میان متوسط درآمد سالیانه خانوار با ابعاد بهبود سطح زندگی ($r=0/123$)؛ مدیریت ریسک و آسیب‌پذیری ($r=0/144$)؛ بهبود معیشت و درآمد ($r=0/147$)؛ و قابلیت‌های انسانی ($r=0/220$) رابطه مثبت و معنی‌داری وجود دارد، در حالی که، رابطه میان متوسط درآمد سالیانه خانوار با بعد بهبود فرصت‌ها ($r=0/064$) معنی‌دار نیست.

در ادامه، به منظور بررسی نقش مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی بر توسعه اجتماع محلی جامعه عشایری در استان چهارمحال و بختیاری از رگرسیون چندگانه خطی استفاده گردید (معادله ۱ و جدول ۳). در این معادله، (Y_1) توسعه اجتماعات محلی جامعه عشایری، (b_0) مقدار ثابت، (b_1 تا b_7) ضریب تخمینی، (X_1) تعاملات، انسجام و همبستگی، (X_2) مشارکت اجتماعی، (X_3) مشارکت اجتماعی، و (ε) مقدار خطای تخمینی می‌باشد.

$$Y_1 = b_0 + b_1 X_1 + b_2 X_2 + b_3 X_3 + b_4 X_4 + b_5 X_5 + b_6 X_6 + b_7 X_7 + \varepsilon \quad \text{معادله (۱):}$$

جدول ۳. رگرسیون چندگانه خطی نقش مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی بر توسعه اجتماع محلی جامعه عشایری

مقادیر	مقادیر غیراستاندارد (B)	خطای استاندارد	ضرایب رگرسیونی استاندارد (Beta)	مقادیر t	سطح معنی‌داری
ثابت (Constant)	۰/۸۴۴	۰/۲۴۶	-	۳/۴۲۷	۰/۰۰۱
تعاملات، انسجام و همبستگی (X_1)	۰/۳۲۶	۰/۰۶۷	۰/۳۲۵	۴/۸۴۸	۰/۰۰۰
مشارکت اجتماعی (X_2)	۰/۱۵۰	۰/۰۶۴	۰/۱۶۵	۲/۳۳۰	۰/۰۲۰
اعتماد اجتماعی (X_3)	۰/۲۱۹	۰/۰۶۷	۰/۲۱۲	۳/۲۶۰	۰/۰۰۱

$$R^2 = 0/502; F_{292}^{42} = 0/22 \quad \text{سطح معنی داری } 0/000; 0/502 = R^2$$

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۳

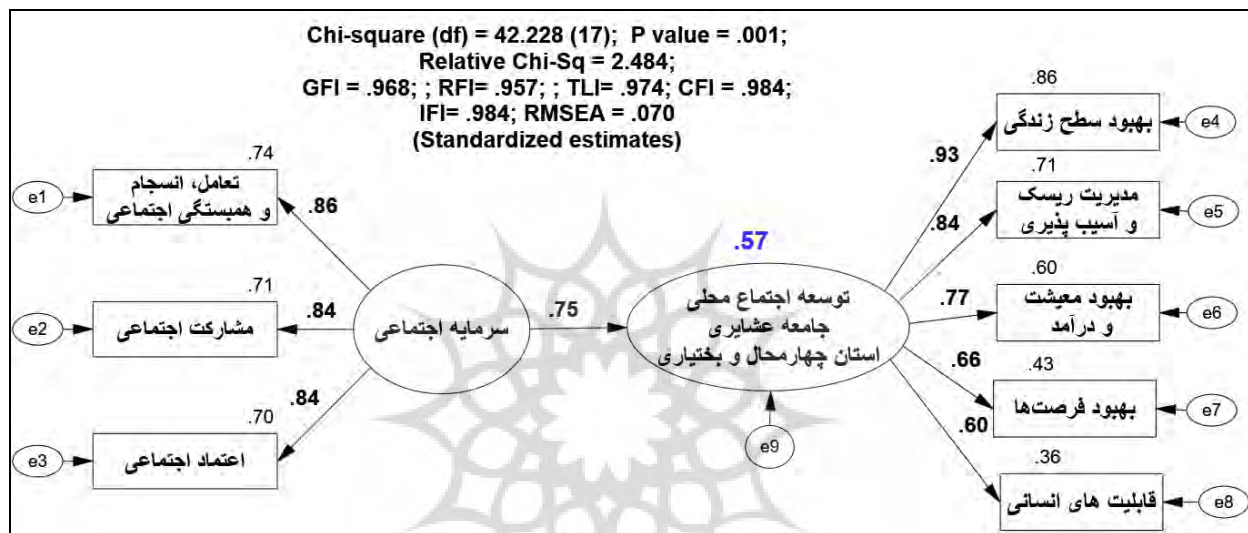
یافته‌ها نشان داد که با توجه به معنی‌داری مقدار آماره $F_{292}^{42} = 0/22$ ، سطح معنی‌داری $= 0/000$ ، مدل رگرسیونی، مدل مناسبی می‌باشد و مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی، $0/502$ از تغییرات توسعه اجتماع محلی جامعه عشایری در استان چهارمحال و بختیاری را تبیین می‌کنند. همچنین بر اساس یافته‌ها می‌توان بیان کرد که مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی شامل: تعاملات، انسجام و همبستگی ($\beta = 0/325, p = 0/000$)؛ مشارکت اجتماعی ($\beta = 0/165, p = 0/020$) و اعتماد اجتماعی ($\beta = 0/212, p = 0/001$) دارای اثر مثبت و معنی‌داری بر توسعه اجتماع محلی جامعه عشایری در استان چهارمحال و بختیاری هستند. بر اساس مقادیر بتای استاندارد، متغیر تعاملات، انسجام و همبستگی ($\beta = 0/325$) و اعتماد اجتماعی ($\beta = 0/212$) به ترتیب دارای بالاترین اثر بر توسعه اجتماع محلی جامعه عشایری در استان چهارمحال و بختیاری بودند. بر اساس یافته‌ها، معادله خطی غیراستاندارد رگرسیونی به شرح زیر می‌باشد:

$$Y_1 = .844 + .326X_1 + .150X_2 + .219X_3 - .089X_4 - .119X_5 + .098X_6 + .099X_7 \quad \text{معادله (۲):}$$

در ادامه به منظور بررسی تاثیر دو متغیر اصلی پژوهش، یعنی تاثیر سرمایه اجتماعی بر توسعه اجتماع محلی جامعه عشایری استان چهارمحال و بختیاری از مدل‌سازی معادلات ساختاری مبتنی بر کوواریانس استفاده گردید (شکل ۲). متغیر سرمایه اجتماعی، با سه مؤلفه آشکار،

اعتماد اجتماعی، مشارکت اجتماعی، تعاملات اجتماعی، انسجام و همبستگی اجتماعی، به ترتیب با بار عاملی (۰/۸۶، ۰/۸۴ و ۰/۸۴) مورد بررسی قرار گرفت، و مشخص گردید که ارتباط معنی‌داری در این زمینه بین مؤلفه‌ها و متغیر مذکور وجود دارد. همچنین، ارتباط میان پنج مؤلفه آشکار، بهبود معیشت و درآمد، بهبود سطح زندگی، مدیریت ریسک و آسیب‌پذیری، بهبود فرصت‌ها و قابلیت‌های انسانی و متغیر توسعه اجتماع محلی جامعه عشایری مورد بررسی قرار گرفت و به ترتیب، مطابق با بار عاملی بدست آمده (۰/۹۳، ۰/۸۴، ۰/۷۷، ۰/۶۶ و ۰/۶۰) و معنی‌داری آن‌ها، مشخص گردید که ارتباط معنی‌داری در این زمینه بین مؤلفه‌ها و متغیر مذکور وجود دارد.

با توجه به یافته‌ها و مناسب بودن مقادیر شاخص‌های نیکویی برازش، می‌توان بیان نمود که مدل از روایی سازه و تشخیصی برخوردار است و تأثیر میان سرمایه اجتماعی بر توسعه اجتماع محلی جامعه عشایری استان چهارمحال و بختیاری تایید می‌شود. طبق مدل ضریب تأثیر متغیر سرمایه اجتماعی بر توسعه اجتماع محلی جامعه عشایری استان چهارمحال و بختیاری (۰/۷۵) است، یعنی سرمایه اجتماعی می‌تواند (۵۷٪) از توسعه اجتماع محلی جامعه عشایری استان چهارمحال و بختیاری را تبیین نماید.

شکل ۲. مدل معادلات ساختاری در حالت ضریب تأثیر سرمایه اجتماعی بر توسعه اجتماع محلی جامعه عشایری

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۳

نتیجه‌گیری

جوامع عشایری به عنوان یک نوع سازمان اجتماعی سنتی، از دیرباز تاکنون نقش مهمی در فرهنگ و تاریخ اجتماعی ایران ایفا کرده‌اند. این جوامع به دلیل ویژگی‌های خاصی از جمله ساختار اجتماعی، تعهدات اجتماعی و روابط قوی داخلی، به عنوان یک منبع سرمایه اجتماعی مهم شناخته می‌شوند. استان چهارمحال و بختیاری نیز یکی از استان‌هایی است که جوامع عشایری فعال و پویا دارد و تأثیر بسزایی در توسعه اجتماعی و اقتصادی منطقه دارند. سرمایه اجتماعی به عنوان یکی از عوامل مؤثر در توسعه پایدار جوامع شناخته می‌شود. این مفهوم با شناخت و تحلیل روابط اجتماعی، اعتماد، همبستگی و ارزش‌های اجتماعی در یک جامعه مشخص مرتبط است و می‌تواند به رشد و توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جامعه کمک کند.

در پژوهش حاضر، تأثیر سرمایه اجتماعی بر توسعه اجتماعات محلی جامعه عشایری استان چهارمحال و بختیاری مورد بررسی قرار گرفت. متغیرهای کلیدی شامل اعتماد اجتماعی، مشارکت اجتماعی، تعاملات اجتماعی، انسجام و همبستگی اجتماعی بودند و تأثیرات آن‌ها بر بهبود معیشت و درآمد، بهبود سطح زندگی، مدیریت ریسک و آسیب‌پذیری، و بهبود فرصت‌ها و قابلیت‌های انسانی مورد تحلیل قرار گرفت. نتایج نشان داد که تمامی این متغیرها رابطه معنی‌داری با شاخص‌های بهبود زندگی در جامعه عشایری دارند.

تحلیل داده‌ها نشان داد که اعتماد اجتماعی در بین اعضای جامعه عشایری به طور قابل توجهی با بهبود معیشت و درآمد مرتبط است. افرادی که اعتماد بیشتری به هم‌قبیله‌ای‌های خود داشتند، به طور متوسط سطح درآمد و معیشت بهتری را گزارش کردند. این نتیجه نشان‌دهنده این

است که اعتماد اجتماعی می‌تواند به همکاری‌ها و اشتراک منابع منجر شود که تاثیر مستقیمی بر اقتصاد خانوارها دارد. مشارکت اجتماعی نیز به طور معنی‌داری با بهبود سطح زندگی و مدیریت ریسک و آسیب‌پذیری مرتبط بود. افرادی که بیشتر در فعالیتهای اجتماعی و گروهی شرکت می‌کردند، احساس امنیت بیشتری داشتند و توانستند به طور موثرتری با مشکلات و چالش‌های معیشتی مقابله کنند. این یافته‌ها حاکی از این است که مشارکت اجتماعی می‌تواند به ایجاد شبکه‌های حمایتی قوی‌تر کمک کند که در مواقع بحران‌ها و دشواری‌ها بسیار موثر هستند. تعاملات اجتماعی بین اعضای جامعه عشایری تاثیر بسزایی بر بهبود فرصت‌ها و قابلیت‌های انسانی داشت. افرادی که بیشتر با دیگران در تعامل بودند، دسترسی بهتری به اطلاعات، منابع و فرصت‌های آموزشی و شغلی داشتند. این نتیجه نشان می‌دهد که تعاملات اجتماعی می‌تواند به افزایش دانش و مهارت‌های افراد کمک کرده و فرصت‌های بیشتری برای توسعه فردی و جمعی فراهم آورد. همچنین، انسجام و همبستگی اجتماعی نیز به طور قابل‌توجهی با بهبود سطح زندگی و مدیریت ریسک و آسیب‌پذیری مرتبط بود. جوامعی که دارای انسجام و همبستگی بیشتری بودند، توانستند به طور موثرتری با مشکلات اقتصادی و اجتماعی مقابله کنند و از پایداری بیشتری برخوردار باشند. این نتیجه نشان می‌دهد که انسجام اجتماعی می‌تواند به ایجاد یک محیط پایدار و حمایت‌گر برای تمامی اعضا منجر شود.

در پیشینه تحقیق، تأکید بر اهمیت سرمایه اجتماعی در جوامع عشایری و تأثیر آن بر بهبود شرایط اقتصادی و اجتماعی افراد به وضوح مطرح شده است. پژوهش‌های پیشین، به ویژه نتایج خاکپور و همکاران (۱۴۰۲) و نعیم‌آبادی و سلیمی‌سبحان (۱۴۰۰)، نشان می‌دهند که سرمایه اجتماعی، به ویژه از طریق تقویت روابط و انسجام اجتماعی، می‌تواند به پایداری جامعه و افزایش تاب‌آوری خانوارها منجر شود. همچنین، اشاره به نقش سرمایه اجتماعی در امنیت اجتماعی (لطفی و همکاران، ۱۳۹۷) و کیفیت زندگی (سنایی‌مقدم و محمدی یگانه، ۱۳۹۶) نشان‌دهنده تأثیر مستقیم آن بر جنبه‌های مختلف زندگی عشایر است. یافته‌های تحقیق حاضر نظریه‌های پیشین را تأیید و گسترش می‌دهند، به‌ویژه با نشان دادن ارتباط مستقیم اعتماد اجتماعی با بهبود معیشت و درآمد، که نشان‌دهنده توانایی همکاری و اشتراک منابع در جامعه است. همچنین، مشارکت اجتماعی بهبود سطح زندگی و مدیریت ریسک را تسهیل می‌کند و افرادی که در فعالیتهای اجتماعی فعال‌تر هستند، احساس امنیت و توانمندی بیشتری دارند. تعاملات اجتماعی و انسجام نیز به بهبود فرصت‌ها و قابلیت‌های انسانی کمک می‌کند و جوامع با انسجام بالاتر بهتر می‌توانند با چالش‌های اقتصادی و اجتماعی مقابله کنند. این یافته‌ها تأثیرات مثبت سرمایه اجتماعی بر توسعه پایدار جوامع عشایری را نمایان می‌سازد و به نظریات پیشین عمق بیشتری می‌بخشد.

به طور عمیق‌تر، نتایج نشان داد، سرمایه اجتماعی، ابعاد توسعه اجتماعات محلی (بهبود معیشت و درآمد، بهبود سطح زندگی، مدیریت ریسک و آسیب‌پذیری، بهبود فرصت‌ها و قابلیت‌های انسانی) در استان چهارمحال و بختیاری را تحت تأثیر قرار می‌دهند. توسعه اجتماعات محلی می‌تواند با ایجاد فرصت‌های شغلی، ترویج کارآفرینی، و توسعه اقتصادی منطقه به بهبود معیشت و درآمد ساکنان کمک کند. تشکیل تعاونی‌ها، توسعه کشاورزی و صنعت، و ترویج تجارت محلی نیز از اهمیت ویژه‌ای برخوردار هستند. همچنین، توسعه اجتماعی محلی می‌تواند به بهبود زیرساخت‌های اجتماعی و فیزیکی منطقه کمک کند. این شامل بهبود تأمین آب، بهره‌برداری از منابع طبیعی، توسعه مسکن، و بهبود خدمات بهداشتی و درمانی است. توسعه اجتماعی محلی می‌تواند از طریق مدیریت ریسک و کاهش آسیب‌پذیری منطقه، به آمادگی و تاب‌آوری در برابر تغییرات آب‌وهوا، زلزله‌ها، و بلایای طبیعی دیگر، کمک کند. آموزش مردم در زمینه ایمنی و آمادگی برای بلایای طبیعی نیز از اهمیت بالایی برخوردار است. به‌علاوه، توسعه اجتماعی محلی می‌تواند با ارتقاء سطح تحصیلات، توسعه مهارت‌های فردی، و ترویج فرهنگ علم و دانش به بهبود فرصت‌ها و قابلیت‌های انسانی منطقه کمک کند. توجه به آموزش، تحقیق و توسعه، و ترویج فرهنگ علمی در جامعه نقش مهمی در این زمینه دارد. با توجه به موارد فوق، توسعه اجتماعی محلی می‌تواند به بهبود شرایط زندگی ساکنان استان چهارمحال و بختیاری کمک کند.

نتایج این مطالعه نشان می‌دهد که سرمایه اجتماعی نقش حیاتی در بهبود شرایط زندگی و توسعه اقتصادی و اجتماعی جوامع عشایری ایفا می‌کند. اعتماد اجتماعی، مشارکت اجتماعی، تعاملات اجتماعی و انسجام و همبستگی اجتماعی، همگی تأثیرات مثبت و معنی‌داری بر بهبود معیشت، درآمد، سطح زندگی، مدیریت ریسک و آسیب‌پذیری، و بهبود فرصت‌ها و قابلیت‌های انسانی داشتند. این یافته‌ها با پژوهش‌های پیشین نیز همخوانی دارد که نشان دادند سرمایه اجتماعی می‌تواند به بهبود رفاه اجتماعی و اقتصادی کمک کند. به طور خاص، در جوامع عشایری که به دلیل ساختار اجتماعی خاص خود، نیازمند تقویت شبکه‌های اجتماعی و افزایش اعتماد عمومی هستند، سرمایه اجتماعی می‌تواند به عنوان یک عامل کلیدی در توسعه پایدار و متوازن عمل کند.

این بررسی نشان می‌دهد که عدم کارکرد ساختارهای اجتماعی می‌تواند بر توسعه اجتماعات محلی تأثیر منفی بگذارد. چراکه ساختار اجتماعی ایلی به ساختار اجتماعی اداری در وضعیت موجود اجتماعات محلی تغییر پیدا کرده است. معمولاً اجتماعات محلی عشایری دارای ساختارهای

بنیادی مشترکی هستند که برای اداره و توسعه اجتماع خود می‌توانند مؤثر باشند. این ساختارها شامل سرگروه‌های تشکلی‌های عشایری، نمایندگان اجتماعی و رهبران طایفه‌ای می‌شوند.

بر اساس یافته‌ها، تعاملات، انسجام و همبستگی و اعتماد اجتماعی به ترتیب دارای بالاترین اثر بر توسعه اجتماع محلی جامعه عشایری در استان چهارمحال و بختیاری بودند. ساختار سیاسی عشایر استان چهارمحال و بختیاری طی سالیان بعد از انقلاب اسلامی دچار دوگانگی گردید. به نحوی که بین دو واژه «هست» و «نیست» قرار گرفته است. «نیست»، چون ساختار سیاسی اجتماعی عشایر به سمت ساختار اداری «هست» تغییر کرد. هرچند ساختار سیاسی عشایر دارای کارکردهای همچون شورای حل اختلاف، سرگروه‌های عشایری، مدیران تعاونی‌ها و صندوق‌های اعتباری می‌باشند که به همین میزان نیز تحت دستورات ساختار اداری قرار گرفته است. نتایج نشان می‌دهد که این عوامل به طور مستقیم بر توسعه و پیشرفت اجتماعات محلی تأثیرگذار هستند. سرمایه اجتماعی شامل عواملی مانند مشارکت اجتماعی، تعاملات، انسجام و همبستگی و اعتماد اجتماعی می‌باشد که توانایی افراد در همکاری و هم‌اندیشی را تقویت می‌کند و به توسعه اجتماعی کمک می‌کند.

سرمایه اجتماعی با تقویت همکاری، بهره‌وری و تاب‌آوری نقش مهمی در توسعه جوامع محلی استان چهارمحال و بختیاری ایفا می‌کند. این امر جامعه را قادر می‌سازد تا بهره‌برداری، توسعه اجتماعی و اقتصادی و زیرساخت‌ها را از طریق همکاری متقابل بر اساس ارزش‌ها و هنجارهای مشترک با تمرکز بر سرمایه اجتماعی از طریق اشکال مختلف اشتراک‌گذاری و مشارکت در جامعه، جوامع محلی می‌تواند توسعه و ظرفیت بلندمدت خود را تضمین کند. سرمایه اجتماعی، همچنین به عنوان سرمایه‌ای برای اقدام جمعی عمل می‌کند و به جوامع کمک می‌کند تا از بلاهای رهایی و دسترسی به منابع را بهبود بخشد. علاوه بر این، نتایج نشان می‌دهد که بهبود سرمایه اجتماعی می‌تواند عشایر را توانمند سازد و آنها را قادر سازد تا توسعه پایدار محلی دست یابد. سرمایه اجتماعی می‌تواند به عنوان یک عامل کلیدی در توسعه پایدار اجتماعات محلی عشایری عمل کند و به بهبود شرایط زندگی و اقتصادی آنها کمک کند.

بر اساس این نتایج، پیشنهاد می‌شود که:

- سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان توسعه، به تقویت سرمایه اجتماعی در جوامع عشایری توجه ویژه‌ای داشته باشند. ایجاد فرصت‌های مشارکت اجتماعی، تقویت اعتماد عمومی و ارتقاء تعاملات اجتماعی می‌تواند به بهبود کلی شرایط زندگی در این جوامع کمک کند؛
 - علاوه بر این، برنامه‌های آموزشی و ترویجی برای افزایش آگاهی و مهارت‌های اعضای جامعه عشایری می‌تواند به توسعه فرصت‌های اقتصادی و بهبود سطح زندگی منجر شود. بنابراین پیشنهاد می‌شود که توجه به مسائل فرهنگی، اجتماعی و تاریخی جامعه عشایری و انجام مطالعات برای درک بهتر نیازها و پتانسیل‌های آنها، موجب ایجاد فرصت‌های شغلی متنوع و پایدار برای عشایر، به ویژه در زمینه‌هایی مانند دامداری، صنایع دستی و گردشگری خواهد شد. توجه به آموزش فرزندان عشایر و ایجاد شرایطی که تحصیل آنها با سبک زندگی کوچ‌نشینی سازگار باشد. حمایت‌های مالی و ارائه منابع آموزشی و بهداشتی نیز می‌تواند کمک‌های ارزشمندی به این جامعه باشند؛
 - از سرمایه اجتماعی-ایلی مانند تیره‌یار، طایفه‌یار و ایل‌یار در تعاونی‌ها به عنوان ابزاری برای ارائه خدمات بهتر و موثرتر به جامعه عشایری استفاده گردد؛
 - برگزاری جلسات و همایش‌های اجتماعی به منظور معرفی صحیح جامعه عشایری؛
 - ایجاد شبکه‌های محلی، ترویج فرهنگ همکاری و اعتماد متقابل؛
 - ترویج مشارکت اجتماعی و انگیزه دادن به افراد برای فعالیت‌های اجتماعی؛ و
 - بازتعریف عشایر بر مبنای شیوه زیست و نوع معیشت، خالص‌سازی آمار عشایر واقعی از مزاحمت‌های خارجی انجام گردد.
- با اجرای این راهکارها، می‌توان به توسعه اجتماعی و اقتصادی بیشتر در اجتماعات محلی جامعه عشایری استان چهارمحال و بختیاری کمک کرد و زمینه مناسبی برای رشد و پیشرفت فراهم کرد. این تحولات می‌تواند منجر به افزایش رفاه اجتماعی و اقتصادی در این مناطق شود و به بهبود شرایط زندگی افراد کمک کند.

سپاسگزاری

مقاله حاضر مستخرج از پایان‌نامه ارشد رشته مهندسی کشاورزی توسعه روستای بوده که در گروه ترویج، ارتباطات و توسعه روستایی، دانشکده کشاورزی، دانشگاه زنجان از آن دفاع شده است.

منابع

- خاکپور، هومان، ابراهیمی، عطاالله، خدری‌غریب‌وند، حجت‌اله، و ظفریان، ایمان. (۱۴۰۲). تحلیل سرمایه‌های معیشت در زمینه مدیریت مراتع (مورد مطالعه: مرتع قلنگان تحت بهره‌برداری گله‌داران شهرکرد). *مطالعات برنامه‌ریزی قلمرو کوچ‌نشینان*، ۳(۱)، ۳۱-۴۲.
- ذکایی، محمدسعید و روشنفکر، پیام. (۱۳۸۴). رابطه سرمایه اجتماعی و کیفیت زندگی در محلات شهری. *علوم/اجتماعی*، ۱۲(۳)، ۱-۳۷.
- زردویی، بهمن. (۱۳۹۸). *واکاوی تجربه دهیاران در توسعه اجتماعات محلی (مورد مطالعه: اجتماعات محلی بخش مرکزی کامیاران)*. پایان‌نامه انتشارنیافته کارشناسی ارشد. حسین دانش مهر (استاد راهنما)، کمال خالق پناه (استاد مشاور) دانشکده علوم انسانی و اجتماعی، دانشگاه کردستان.
- سنایی‌مقدم، سروش و محمدی‌یگانه، بهروز. (۱۳۹۶). تحلیل جغرافیایی بر نقش سرمایه اجتماعی در کیفیت زندگی خانوارهای عشایری (مطالعه موردی: ایل نوئی، طایفه زیلائی، شهرستان چرام، کهگیلویه و بویراحمد). *مطالعات برنامه‌ریزی سکونتگاه‌های انسانی (چشم‌انداز جغرافیایی)*، ۱۲(۲)، ۳۳۹-۳۵۵.
- صیدیایی، سید اسکندر. (۱۳۷۷). توسعه پایدار جامعه عشایری ایران در آینده (چارچوب نظری، استراتژی‌های توسعه). *دانشکده ادبیات و علوم انسانی*. شماره ۱۳ و ۱۴، ۸۳-۱۰۰.
- عارفی، مهیار و تولایی، نوین. (۱۳۸۰). به سوی رویکرد دارایی- مبنا برای توسعه اجتماع محلی. *هنرهای زیبا*، ۱۰(۹۹۲)، ۲۲-۳۳.
- عباس‌زاده، محمد، علیزاده‌اقدم، محمدباقر و اسلامی‌بناب، سید رضا. (۱۳۹۱). بررسی رابطه بین سرمایه اجتماعی و آئومی اجتماعی. *مطالعات و تحقیقات اجتماعی در ایران*، ۱(۱)، ۱۴۵-۱۷۲.
- علوی‌زاده، سید امیرمحمد و الفتی، فرشید. (۱۳۹۷). بررسی وضعیت سرمایه اجتماعی در جامعه عشایری (مطالعه موردی: شهرستان چرداول، استان ایلام). *فرهنگ ایلام*، ۱۹(۶۰ و ۶۱)، ۱۵۵-۱۸۰.
- عمید، حسن. (۱۳۶۴). *فرهنگ فارسی عمید*. جلد دوم، تهران: انتشارات امیرکبیر.
- کیاوند، عزیز. (۱۳۷۱). تغییر به جای کوچ، تحول به جای اسکان. مجموعه مقالات سمینار استراتژی توسعه عشایر، سازمان امور عشایر ایران. تهران: انتشارات عشایری.
- لطفی، حیدر، پزشکی، مهدی و حجازی، مهسا. (۱۳۹۷). بررسی سرمایه اجتماعی و میزان احساس امنیت اجتماعی در بین عشایر استان خراسان شمالی. *جغرافیا (برنامه‌ریزی منطقه‌ای)*، ۸(۳۰)، ۳۲۷-۳۴۰.
- مرکز آمار ایران. (۱۴۰۰). *نتایج ثبت‌پایه جمعیت عشایر کوچنده کشور - ۱۴۰۰ (در سطح شهرستان)*. تهران: ریاست‌جمهوری، سازمان برنامه و بودجه کشور.
- مهام، محمود. (۱۴۰۲). آینده‌نگری «زیست-کار» زمین-جامعه‌شناسان گیاهی و دام‌پروران متقدم (مطالعه موردی: زیست عشایری در سند ملی آمایش سرزمین). *مطالعات برنامه‌ریزی قلمرو کوچ‌نشینان*، ۳(۲)، ۳۵-۴۴.
- نعیم‌آبادی، نازنین، و سلیمی‌سبحان، محمدرضا. (۱۴۰۰). واکاوی مولفه‌های سرمایه اجتماعی در تقویت تاب‌آوری خانوارهای عشایری در برابر خشکسالی؛ مورد مطالعه عشایر شهرستان نیشابور. *مطالعات برنامه‌ریزی قلمرو کوچ‌نشینان*، ۱(۱)، ۱۰۱-۱۱۴.
- نعیمی، امیر، رضائی، روح‌اله و موسی‌پور، سیده کوثر. (۱۳۹۷). تحلیل رابطه بین سرمایه اجتماعی و کیفیت زندگی روستاییان استان خوزستان با تأکید بر نقش میانجی گردشگری. *مدیریت سرمایه اجتماعی*، ۵(۴)، ۵۲۳-۵۵۲.
- Azis, F., Risfaisal, R., & Rosa, I. (2022). Modal Sosial Masyarakat Pesisir (Studi Kesejahteraan Sosial Petani Rumpit Laut di Kabupaten Jeneponto). *Aksiologi: Jurnal Pendidikan Dan Ilmu Sosial*, 3(1), 24-36.
- Barth, M., Michelsen, G., Rieckmann, M., & Thomas, I. (Eds.). (2015). *Routledge handbook of higher education for sustainable development*. Routledge.
- Barton, H., Grant, M., & Guise, R. (2003). *Shaping neighbourhoods: a guide for health, sustainability and vitality*. London: Spon.
- Benites-Lazaro, L. L., & Mello-Théry, N. A. (2019). Empowering communities? Local stakeholders' participation in the clean development mechanism in Latin America. *World development*, No. 114, 254-266.
- Bourdieu, P. (2011). The forms of capital. (1986). *Cultural theory: An anthology*, 1(81-93), 949.
- Choo, M., & Yoon, D. K. (2022). Examining the effects of the local communities' social capital on disaster response capacity in Seoul, South Korea. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, No. 75, 102973.
- Coleman, J. S. (1994). *Foundations of social theory*. Harvard university press.
- Fialho, J., Dias, E., & Macedo, V. (2022). O Capital Social na Teoria das Redes Sociais. *Latitude*, 16(2), 8-28.
- Fukuyama, F. (2018). *Identity: The demand for dignity and the politics of resentment*. Farrar, Straus and Giroux.
- Mathie, A. & Cunningham, G. (2003). From clients to citizens: Asset-based Community Development as a strategy for community-driven development. *Development in Practice, Taylor & Francis Journals*, 13(5), 474-486.
- Millán, R. (2015). Capital social: su papel en los dilemas de cooperación y la coordinación de acciones. *Estudios sociológicos*, 33(98), 259-283.
- Nahapiet, J., & Ghoshal, S. (1998). Social capital, intellectual capital, and the organizational advantage. *Academy of management review*, 23(2), 242-266.

- Narayan, D., & Pritchett, L. (1999). Cents and sociability: Household income and social capital in rural Tanzania. *Economic development and cultural change*, 47(4), 871-897.
- Narayan-Parker, D. (Ed.). (2002). *Empowerment and poverty reduction: A sourcebook*. Washington DC: World Bank Publications.
- Pakrah, M., Poorhashemi, S. A. & Parvin, M. R. (2020). Investigation and determination of the best strategy for sustainable development of nomadic areas of Iran based on the rights of local societies. *EurAsian Journal of BioSciences*. No. 14, 955-966.
- Prayitno, G., Matsushima, K., Jeong, H., & Kobayashi, K. (2014). Social capital and migration in rural area development. *Procedia Environmental Sciences*, No. 20, 543-552.
- Putnam, R. D. (2000). *Bowling alone: The collapse and revival of American community*. Simon Schuster.
- Schneider, C., & Avenburg, K. (2015). Cultura política: un concepto atravesado por dos enfoques. *Postdata*, 20(1), 109-131.
- Seyfang, G., & Smith, A. (2007). Grassroots innovations for sustainable development: Towards a new research and policy agenda. *Environmental politics*, 16(4), 584-603.
- Skocpol, T. (2003). *Diminished democracy: From membership to management in American civic life*. University of Oklahoma Press.
- Weerakoon, C., McMurray, A. J., Rametse, N. M., & Arenius, P. M. (2019). Social capital and innovativeness of social enterprises: opportunity-motivation-ability and knowledge creation as mediators. *Knowledge Management Research & Practice*, 18(2), 147-161.
- Yen, Y. F., Tseng, J. F., & Wang, H. K. (2015). The effect of internal social capital on knowledge sharing. *Knowledge Management Research & Practice*, 13(2), 214-224.

